

Súčasný diskurz o náboženstve a ochrane ľudských práv¹

Michaela Moravčíková

MORAVČÍKOVÁ, M.: The Current Discourse on Religion, the Legal State and Protection of Constitutional Rights and Freedoms. *Studia Aloisiana*, 5, 2014, 2, s. 5 – 15.

Religion is one of the most talked-about social phenomena in relation to the State's management. Questions arise about the place or even the very legitimacy of religion's presence in the public space. Public authorities are increasingly confronted with requirements related to the exercise of right to religious freedom or conscientious objection. Reflection of this discourse is an essential starting point for managing the State.

Keywords: religion, society, rule of law, constitutional rights, basic freedoms, freedom of conscience and religion, administrative law

Úvod

Náboženstvo² patrí v súčasnosti k najviac diskutovaným fenoménom spoločenského života v súvislosti so spravovaním verejných vecí a organizáciou jednotlivých segmentov štátu a spoločnosti.³ Jedným z dôvodov tejto skutočnosti je religiózna heterogenizácia spoločnosti, súvisiaca jednak s imigráciou, ale aj so záujmom o netradičné alebo nové náboženské hnutia a tiež o archaické náboženstvá a s úsilím o ich obnovu. Je aj dôsledkom čoraz intenzívnejšej komunikácie kultúr a náboženských okruhov v dôsledku obchodovania, vedeckej a technickej spolupráce, či cieľeného spoznávania.

1 Túto prácu podporila Agentúra na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0024-12.

2 Pojem náboženstvo – religion pochádza pravdepodobne z Vulgáty. Grécky výraz *thréskeia* – obrad, kult bol do latinčiny preložený ako religio. Porov. BOWIE, F.: *Antropologie náboženství*. Praha : Portál, 2008, s. 33.

3 Porov. ROBBERS, G. (ed.): *State and Church in the European Union*. Baden-Baden : Nomos, 2005. 589 s.; LINDHOLM, T., DURHAM, C. W., TAZHIB-LIE, B., G. (ed.): *Facilitating Freedom of Religion or Belief A Deskbook*. Leiden : Brill, 2004. 1017 s.; MARTÍNEZ-TORRÓN, J., DURHAM, C. W. (ed.): *Religion and the Secular State : National Reports*. Provo : International Center for Law and Religion Studies, 2010. 826 s.

Náboženstvo, jeho dosah a význam, bolo najmä po druhej svetovej vojne, v dobe zdôrazňovania vedecko-technického pokroku a produktivity výroby, v dobe komunistických diktatúr a tiež v dobe prevalentných sekularizačných téz do istej miery ako sociálny faktor marginalizovaný. Nepochybne však aj vtedy bolo a kontinuálne je výrazným psychologickým faktorom, ktorý determinuje myslenie, správanie, rozhodovanie a konanie jednotlivca. Vytvára ucelený vysvetľujúci systém sveta, miesta a poslania človeka v ňom. Je istou formou ľudského vedomia. Je faktorom sociálnym a kultúrnym, ponúka systém právd vyznávaných a hlásaných v určitej skupine a tiež súhrn noriem, morálku a obyčaje. Je aj faktorom ontickým, je istým spôsobom ľudskej existencie. Robin Horton definuje náboženstvo ako rozšírenie priestoru sociálnych vzťahov medzi ľuďmi za hranice rýdzo ľudskej spoločnosti, v ktorom sa ľudia nachádzajú vo vzťahu závislosti od „nie ľudských náprotivkov“⁴. Počas dlhého historického obdobia bolo náboženstvo tmelom spoločnosti a referenčným rámcom pre všetky dovolené či nedovolené skutky a úvahy.

Aj keď otázky náboženských tradícií a spôsobu života patria kontinuálne k aktuálnym otázkam každého ľudského spoločenstva, o to naliehavejšie sa to deje, keď vyznávači týchto náboženských vier existujú čoraz tesnejšie vedľa seba. Situácia stretávania sa a „prelínania svetov“ kladie vyššie nároky na usporiadanie spoločenského života a verejného priestoru, čo si vyžaduje istý konsenzus o základných hodnotách a spoločenských normách. Hľadanie tohto konsenzu nebolo a stále nie je jednoduchým procesom – príkladom toho je ťažko prebiehajúci dialóg o základných ľudských právach v medzikultúrnom kontexte.⁵ Aj v 21. stor. tento proces predstavuje – skôr než odpovede a konkrétne výsledky – veľkú množinu otázok súvisiacich s právnym usporiadaním spoločenských vzťahov, ktoré sa týkajú interakcií medzi náboženstvami a verejnou mocou, ako aj prítomnosti náboženstiev a ich symbolov vo verejnom priestore v súčasnom, najmä, ale nielen, euroatlantickom priestore. Zložitost a dynamika nastolenej problematiky interakcie štandardov základných práv a slobôd, hodnôt náboženstiev a čoraz heterogénnejších demokratických spoločností predurčujú zložitý proces skúmania predovšetkým v spoločenských vedách.

Konštrukcia právnych rámcov umožňujúcich pokojné a plnohodnotné prežívanie ľudského života a rešpektujúcich náboženské vyznanie a jeho prejavy v maximálnej miere, pri zachovaní slobody a dôstojnosti každého člena spoločenstva, je jedným zo základných cieľov týchto úsilí.⁶ Zároveň je aj základným kritériom, nárokom pre teoretické uchopenie problematiky

4 HORTON, R.: *Patterns of Thought in Africa and the West*. Cambridge : Cambridge University Press, 1984. Cit. podľa: BOWIE, F.: *Antropologie náboženství*, s. 34.

5 Porov. HANUŠ, J. (ed.): *Křesťanství a lidská práva*. Brno : CDK, 2002, 167 s.; HANUŠ, J. (ed.): *Lidská práva – nárok na obecnou platnost a kulturní diferenciaci*. Brno : CDK, 2001. 140 s.; HRUBEC, M. (ed.): *Interkulturní dialog o lidských právech*. Praha : Filosofia, 2008. 490 s.

6 Porov. KROŠLÁK, D., MORAVČÍKOVÁ, M. (ed.): *Hodnotový systém práva a náboženstva v medzikulturní perspektíve*. Praha : Leges, 2013. 336 s.

v konfesnom a správnom práve, v sociológii aj v uplatňovaní praktických politík štátov, medzinárodných a nadnárodných organizácií.

Viera bez rozumu a rozum bez viery – deštrukčné sily dneška

Náboženstvo vzbudilo celosvetovú pozornosť odborníkov a širšej verejnosti najmä po 11. novembri 2011, po útoku na Svetové obchodné centrum a Pentagon – symboly prosperity a moci Západu a USA. Po bezprostrednom šoku z tejto udalosti sa začalo skloňovať najmä islamské náboženstvo, a to predovšetkým v konotáciách s fundamentalizmom a terorizmom. Možno konštatovať, že táto úroveň zvýšenej pozornosti neustále pretrváva, a to aj v dôsledku ďalších nasledujúcich teroristických útokov, krvavých náboženských incidentov či kontroverzných rozhodnutí náboženských súdov. Spomeňme útoky v Londýne a v Madride, nepokoje na predmestiach Paríža či v Belgicku, karikatúry proroka Mohameda v *Jillands Posten* a krvavé reakcie na ne nielen v krajinách s prevažujúcim islamským náboženstvom, či napokon aktuálnu kauzu sudánskej kresťanky Meriam Ishagovej, ktorá sa odmietla vzdať viery, za čo jej hrozí trest smrti.

Ak nie revidované tézy o ústupe náboženstva⁷ a náboženskej pluralizácii, a ak nie sekularizmus a sekularizácia⁸, celkom iste etnicko-náboženské vojnové konflikty na konci 20. storočia a „nábožensky“ podmienený terorizmus nútia nielen sociálnych vedcov ku zvýšenej aktivite v tejto oblasti výskumu. Treba však brať do úvahy, že religiozita je jednou, nie však jedinou dimenziou moderných konfliktov. Prelína sa s ďalšími faktormi, nacionálnymi, jazykovými a ekonomickými, s ktorými spolu formuje politické myslenie a neraz aj militantné ideológie. Dlhodobé neriešené problémy a frustrácie explicitne, ale neraz aj implicitne, spojené s náboženskou a národnostnou identitou skupín a jednotlivcov v nich nachádzajú ideologický impulz, tmel a nástroj duchovného a politického odporu práve v etnických a náboženských konfliktoch.⁹

Možno konštatovať, že spoločnosti, ktoré prešli sekularizačnou modernizáciou a dnes tvoria jadro ekonomicky a technologicky najvyspelejších častí sveta, sa vracajú k náboženstvu. Či už ide o hlad po spiritualite alebo návrat ku koreňom a hľadanie vlastnej identity, zväčša pritom dochádza k istým modifikáciám religiozity jednotlivca, neraz k synkretizmu alebo zmenám vyznania.

7 Porov. BERGER, P.: *The Heretical Imperative : Contemporary Possibilities of Religious Affirmation*. Garden City : Anchor, 1979. 220 s.

8 Porov. WILSON, B. R: *Religion in Secular Society*. London : Weidenfeld & Nicolson, 1966. 252 s. Sekularizácia označuje proces, ktorý prebieha v sociálnej štruktúre a ktorého jadrom je proces sociálnej diferenciacie. Sekularizmus označuje ideológiu, ktorá sa s týmto procesom stotožňuje a pertraktuje úpadok, až postupný zánik náboženstva.

9 Porov. YACOU, J.: *Au nom de Dieu! Les guerres de religion d'aujourd'hui et de demain*. Paris : Jean Claude Lattès, 2002, s. 8.

Rozvíja sa náboženský trh, v ktorom si moderný veriaci vyberá a mieša svoje náboženstvo. Na druhej strane historické alebo tradičné náboženstvá reflektujú vývoj a modernizujú formy pri zachovaní obsahu posolstva. Okrem toho predovšetkým, aj keď nie výlučne, v krajinách, ktoré ležia na východ od jadra ekonomicky najrozvinutejších centier, naopak silnejú tradičné formy religiozity a silnie záujem o náboženstvo v jeho pôvodnej podobe. Táto forma viery býva nazývaná fundamentalizmom. Obyčajne tento záujem o náboženstvo a jeho praktizovanie zahŕňa aj nárok na dôsledné rešpektovanie tradičných foriem bez ohľadu na čas, priestor a ďalšie okolnosti. Viera sa často radikalizuje a prechádza do foriem, ktoré pripomínajú agitáciu, výzvu k netolerancii iných a ponúkajú jednoduché riešenie všetkých problémov celospoločenskej frustrácie a dosiahnutie nedosiahnutých cieľov.¹⁰

Aj keď sa pod pojmom fundamentalizmus chápal počas väčšiny 20. storočia fenomén kresťanského protestantizmu prevažne v anglosaskom svete a v USA, rozšírenie tohto označenia na iné náboženstvá možno datovať od roku 1979, keď sa šiítsky vodca ajatolláh Chomejní po vyše pätnásťročnom parížskom exile vrátil do vlasti, založil islamskú revolučnú radu, ktorá pokračovala v o rok skôr začatej revolúcii a napokon vyústila do založenia islamskej republiky. Na margo životov stoviek ľudí, ktorí sa stali obeťami procesov islamských ľudových súdov hneď v prvých mesiacoch, Chomejní vyhlásil, že islamské právo nemožno merať západnými predstavami o spravodlivosti. V tomto jeho postoji možno vidieť onen anachronizmus a imúnosť voči podmienkam času a priestoru, ale tiež celkom iný postoj k individu, ako sme naň zvyknutí v euroatlantickom priestore. Zdá sa, že koncept kresťanského fundamentalizmu neraz našiel svoje hypertrofované uplatnenie mimo kresťanstva. Aj keď sa uvedený mechanizmus uplatnil nielen v kresťanstve, islame a judaizme, v moslimskom kontexte táto skutočnosť niekedy môže znamenať nielen úsilie o utvorenie náboženského štátu, ale aj uplatnenie náboženského zákona v pôvodnej forme, teda vrátane trestov, ktoré mrzačia ľudské telá alebo trestajú smrťou to, čo je v inej časti sveta pokladané za základné ľudské právo, napríklad zmeniť svoju veru. Nateraz sa zdá, že sme skôr svedkami Huntingtonovho stretu civilizácií, kultúr a náboženstiev, než Fukuyamovho konca dejín, aj keď sa západné inštitúcie a elity všemožne usilujú o nastolenie liberálno-demokratických zriadení a ekonomiky trhu, a to i v tých častiach sveta, kde ich prítomnosť nie je tradičná a kde sa im neraz podarí uplatniť svoj vplyv len vďaka vojenskej sile a technologickej prevahe. Zdá sa však, akoby sa tým väčšími „lokálne partikularity“ bránili univerzálnym nárokom predstavy konca dejín, ktoré majú vyústiť do liberálnych demokracií západného typu, vytlačania náboženstva do súkromnej sféry, a tiež rovnakého prístupu ku všetkým náboženstvám v spoločnosti, ak tie z verejného priestoru vytlačané nie sú a štáty plnia svoju funkciu a zabezpečujú im prostredie pozitívnej tolerancie. Výsledkom tohto odporu je aj zneužitie náboženstva na odôvodnenie teroristických aktov, extrémnych reakcií a napokon

10 Porov. MÜLLER, Z.: *Svaté války a civilizační tolerance*. Praha : Academia, 2005, s. 9.

zhoršovanie medzinárodnej situácie. Dôsledkom je aj prešľapovanie v otázkach medzináboženského dialógu a nateraz rozplývajúca sa vidina skorého konsenzu o základných ľudských právach.

Súčasný diskurz o náboženstve, štát a právo

Náboženstvo prestupuje v rôznych stupňoch všetky spoločnosti, kultúry a civilizácie. Takmer vždy bolo spojené so štátnym zriadením, bolo podstatnou zložkou národnej identity, v ktorej sa spájala kultúra, história, jazyky a politika. Bolo jedným z faktorov, ktoré vymedzovali jedných voči druhým. Pri utváraní národných štátov boli náboženstvá posilňované, pri zmenách hraníc neraz naopak strácali svoju homogenitu. Nie bezvýznamný počet krajín inkorporoval náboženstvo do svojej ústavy či zákonodarstva ako vieru, patrimonium, či dokonca ako doktrínu. Štáty často vteli do svojich ústav súbor náboženských hodnôt alebo z náboženstva vychádzajúci sociálny kódex. Veľmi odlišné sú však stupne vyhranenia jednotlivých štátov v tejto oblasti. Náboženský štát v súčasnosti nemusí znamenať diskrimináciu. Šírka možnosti uplatnenia slobody závisí od jeho interpretácie posvätných textov a od jeho miery tolerance. Náboženský štát môže prejavovať vysokú mieru tolerance voči iným náboženstvám, zatiaľ čo laický štát nemusí plne rešpektovať všetky náboženské viery existujúce na jeho území.

S výnimkou Európy, ktorá tiež nie je homogénna, takmer neexistujú striktne laické štáty. Odvolanie sa na náboženstvo v ústave napokon zriedkakedy spôsobuje nejaké problémy. Často sa zdá, že prístup k náboženstvám, najmä menšinovým, je menej problematický v štátoch, ktoré sú nábožensky čitateľné a v ústavách deklarujú príklon k istému náboženskému dedičstvu, ako v štátoch, ktoré sú kryptosekulárne v úsilí zapáčiť sa svetovej verejnej mienke a západným donorom. Nemožno však generalizovať, a to platí aj vo vzťahu k náboženským štátom. Napríklad s politickým budhizmom sa v ústavách ázijských štátov, ako je napríklad Thajsko alebo Kambodža, ktoré sa naň odvolávajú, narába zväčša pružne a nespôsobuje kontinuálne výrazné problémy. Ak sa zameriame na ústavy arabských krajín a krajín s prevažujúcim islamským náboženstvom, nachádzame tu značnú variabilitu od hard-law prístupu k soft-law, napríklad nenájde spoločné charakteristiky medzi Saudskou Arábiou, Libanom, Indonéziou a Malajziou. Ak je Saudská Arábia¹¹, riadiaca sa hanbalským wahábskym rítom, charakterizovaná rigoristickou morálkou, Libanon

11 Čl. 1: Saudské kráľovstvo je plne zvrchovaný arabský islamský štát. Jeho náboženstvom je islam a jeho ústavou je Božie slovo a Prorokova sunna. Čl. 7: Vláda čerpá svoju autoritu z Božieho slova a Prorokovej sunny, dvoch zdrojov, ktorými sa riadia všetky štátuté a reglamenty štátu. Čl. 23: Základný zákon okrem toho stanovuje, že štát ochraňuje dogma islamu. Základný štátút. In: YACOUB, J.: *Au nom de Dieu! Les guerres de religion d'aujourd'hui et de demain*, s. 15–16.

je multikonfesijný a tolerantný, Indonézia deklaruje svoj základ v úprimnej viere v jedného boha, pričom neoznačuje konkrétne náboženstvo, aj keď sa odkaz dá vytušiť najmä s ohľadom na prevažujúci sunitský islam, v Malajzii je to opäť islam, ktorý je štátnym náboženstvom a tvorí významnú dimenziu identity a vyhraňuje Malajzijčanov voči čínskej a indickej menšine. Rozdielnosť spočíva aj v charaktere toho-ktorého náboženstva a nárokov, ktoré toto náboženstvo zakladá, pričom neraz sú tieto nároky pretavené do morálnych zásad a náboženského práva. V budhizme je napríklad hermeneutika chápaná otvorenejším spôsobom, zatiaľ čo výzvy k otvoreniu brán idžtihádu¹², výkladu islamského náboženstva, a teda aj práva, boli nateraz vypočítané len čiastočne.

Nemusíme však zostávať na mimoeurópskej pôde, aby sme rozvíjali tento diskurz. Môžeme si pripomenúť Grécko, kde má pravoslávie z historických dôvodov prirodzene dominantné postavenie. Grécka ústava v článku 3 zakotvuje základné princípy, ktoré hovoria, že (1) prevládajúcim náboženstvom v Grécku je Východná pravoslávna cirkev Kristova, (2) Pravoslávna cirkev Grécka zostáva svojou vieroukou neoddeliteľne spojená s Veľkou konštantínopolskou cirkvou a každou cirkvou Krista rovnakého vyznania, (3) cirkev je spravovaná samostatne. Predošlá ústava z roku 1952 obsahovala ustanovenia požadujúce od následníka trónu príslušnosť ku pravoslávnej cirkvi, resp. kráľ musel pri nástupe do úradu prisahať, že bude ochraňovať prevládajúce náboženstvo, pričom túto prisahu skladal pred Posvätným synodom. Sloboda svedomia je zakotvená v článku 13 gréckej ústavy a rozlišuje slobodu svedomia a slobodu kultu. Ochrana náboženského svedomia zahŕňa všetky náboženské, nenáboženské a ateistické postoje, rovnako ako dogmatické a administratívne rozdiely každého náboženstva. Sloboda kultu je na rozdiel od slobody svedomia spojená s určitými obmedzeniami. Týka sa náboženstiev, ktoré musia byť „známe“, teda nesmie ísť o tajné kulty a učenia a praktizovanie kultu nesmie byť v nesúlade s verejným poriadkom a dobrými mravmi, s celkom štátnych, etických sociálnych a hospodárskych princípov a názorov, ktoré v gréckej spoločnosti prevládajú. Všetky tieto predpoklady posudzuje štátna správa a v ďalšej inštancii súdy. Ústava, prax a judikatúra poukazujú na ďalšiu podmienku, ktorou je neakceptovanie prozelytizmu. Ak ústava z roku 1952 chránila pred prozelytizmom iba pravoslávnych veriacich, v súčasnosti chráni pred podobnými aktivitami veriacich všetkých náboženstiev.¹³

Dánska ústava v článku 4 ustanovuje, že evanjelicko-luteránska cirkev je uznávanou (štátnou) dánskou cirkvou a ako taká je štátom podporovaná,

12 Už od 18. storočia čoraz viac moslimov volá po aktualizácii šari'ie a jej uvedení do moderného sveta, ktorý ummu stavia do nepredvídaných a zložitých situácií, čo sa má diať prostredníctvom „otvorenia brán idžtihádu“. Ide o úsilie moslimských právnych znalcov o individuálne skúmanie a samostatný úsudok v právnych a náboženských záležitostiach.

13 Porov. PAPASTATIS, Ch.: State and Church in Greece. In: ROBBERS, G. (ed.): *State and Church in the European Union*, s. 116–118.

a hoci princíp náboženskej slobody nebol v dánskej ústave z roku 1849 zakotvený, bol už v tej dobe pokladaný za bežne akceptovaný.¹⁴

Ďalším príkladom môže byť Belgicko, v ktorom sa podoba vzťahov medzi štátom a náboženstvom riadi ústavou z roku 1831, ktorá predstavuje kompromis medzi katolíkmi a liberálmi. Táto ústava v článku 19 zaručuje náboženskú slobodu, s výhradou potrestania trestných činov, ktoré sú spáchané pri výkone tejto slobody. Negatívnu podobu článku 19 nachádzame v nasledujúcom článku ústavy, ktorý zakotvuje, že nikto nesmie byť nútený akýmkoľvek spôsobom zúčastniť sa na bohoslužbách alebo obradoch určitého náboženstva, či sláviť jeho sviatky. Článok 21 potvrdzuje slobodu vnútornej cirkevnej organizácie a nezasahovanie štátu do vnútorných záležitostí cirkví a náboženských spoločností. Zároveň obsahuje výnimku z tejto zásady, keď určuje, že občiansky sobáš musí predchádzať cirkevný sobáš, s výhradou zvláštnych prípadov určených zákonom. Hoci býva systém štátu a náboženstva nazývaný odlukou, nejde o odluku v striktnom zmysle, keďže článok 181 ústavy ustanovuje, že platy a dôchodky duchovných sú hradené zo štátneho rozpočtu.¹⁵

Odluku štátu a cirkvi podobného charakteru môžeme opísať aj v Slovenskej republike, azda s najmarkantnejšou výnimkou nepožadovania obligatórneho civilného sobáša pred cirkevným a ústretového uznávania cirkevných sobášov štátom.

Nemožno nechať nepovšimnutou ani ústavu Írska; jej článok 44 ustanovuje, že štát uznáva, že Bohu všemohúcemu patrí úcta, prejavovaná verejnými bohoslužbami, a štát má jeho meno v oddanej úcte a rešpektuje a ctí si náboženstvo. Nasleduje ustanovenie, podľa ktorého sa každému občanovi zaručuje sloboda svedomia a praktizovania náboženstva v medziach verejného poriadku a mravnosti. Napokon nasleduje ustanovenie, že štát zaručuje, že nebude podporovať nijaké jednotlivé náboženstvo a každý zákon alebo správny úkon, ktorý je nezlučiteľný s týmito princípmi, je protiústavný. Článok 44 ústavy, ako je zrejmé z jeho obsahu, predpokladá formu laického štátu, ale preambula ústavy, podobne ako grécka, sa začína odkazom na Najsvätejšiu Trojicu.¹⁶ Rovnako i v tomto prípade sa hovorí o odluke, aj keď odkaz na Boha a Najsvätejšiu Trojicu nachádzame v základnom zákone štátu.

Zdá sa, že pokiaľ ide o kresťanstvo, je možná odluka i v takomto prípade. Aj keď pravoslávne Grécko tvrdo trestá prozelytizmus (väzenie, pokuta, policajný dozor, vyhodenie cudzincov z krajiny), vo všeobecnosti, na prvý pohľad nenachádzame závažné ústavné a legislatívne zakotvené princípy vychádzajúce z nárokov náboženstiev, v našom prípade kresťanstva, ktoré by boli v rozpore

14 Porov. DÜBECK, I.: State and Church in Denmark. In: ROBBERS, G. (ed.): *State and Church in the European Union*, s. 55.

15 Porov. TORFS, R.: State and Church in Belgium. In: ROBBERS, G. (ed.): *State and Church in the European Union*, s. 10–12.

16 Porov. CASEY, J.: State and Church in Ireland. In: ROBBERS, G. (ed.): *State and Church in the European Union*, s. 188–195.

s ideami ľudských práv, základných práv a slobôd a ich uplatňovaním v praxi. Pozornejším skúmaním však zistíme, že práve v súčasnosti sme svedkami úsilí o redefinovanie inštitútu manželstva a rodiny, zmien chápania ochrany života od počatia po prirodzenú smrť. Vnímame úsilie o komercializáciu aktivít s morálne citlivými oblasťami v súvislosti so „slobodným výskumom“ a tlak na redukovanie či odstránenie práva na výhradu vo svedomí v súvislosti s meritórnym prehodnocovaním morálne senzitívnych otázok. Všímame si vznik rôznych sémantických konštruktov, ktoré sú vydávané za ľudské práva či subjekty ľudských práv. A napokon sme svedkami tlaku na zmeny v samotnej koncepcii základných ľudských práv. Jednou z tendencií je aj spochybňovanie oprávnenosti existencie slobody svedomia a slobody náboženstva ako osobitného ľudského práva a jeho nahradenie inými klasickými právami (zhromažďovacie právo, ochrana súkromného života).¹⁷ Ide predovšetkým o agendu rodovej rovnosti, sexuálneho a reprodukčného zdravia, narábania s kmeňovými bunkami na terapeutické účely, embryonálneho terapeutického klonovania a presadzovania rovnosti ako dominantného princípu a kritéria na všetkých úrovniach.

Aj keď na starom kontinente nečelíme porušovaniu základných ľudských práv a slobôd v dôsledku popráv, mrzačenia jednotlivcov či neprimeranej krutosti vykonaných trestov, ktoré vyniesli náboženské súdy, celkom iste čelíme ohrozeniu základných ľudských práv a slobôd v dôsledku úsilia o zmenu chápania samotných ľudských práv, ich obsahu, nescudziteľnosti a vymáhateľnosti. Namiesto očakávaného progresu v presadzovaní univerzálneho nároku ľudských práv sa agenda ešte väčšmi fragmentuje a hľadanie zhody sa zdá byť rovnako naliehavé v euroatlantickom priestore ako v rámci dialógu kultúrno-náboženských okruhov.

Záver a výhľady do budúcnosti

Ak sa vrátíme ku globálnemu kontextu súčasného diskurzu o náboženstve v súvislosti s ľudskými právami, nemožno žiaľ konštatovať, že rozdiely medzi Západom a nezápadnými civilizáciami sa v priebehu ostatných desaťročí významne zmenšili. Hlasovania na pôde Organizácie spojených národov skôr poukazujú na zápas medzi univerzalizmom a kultúrnym relativizmom, keď vznikajú proti sebe stojace segmenty zložené z európskych a severoamerických krajín na jednej strane a na druhej strane koalícia „budhistov“ (Barma), „konfuciánov“ (Singapúr, Vietnam, Severná Kórea a Čína) a „moslimov“ (Indonézia, Malajzia, Pakistan, Irán, Sýria, Jemen, Sudán, Líbya). *Ad hoc* sa rozhodujú latinskoamerické štáty, niektoré tradične pravoslávne a africké krajiny. Jednou

17 Porov. ŠMID, M.: Aktuálne európske tendencie ovplyvňujúce vzťahy medzi štátom a cirkvami a náboženskými spoločnosťami. In: ŠMID, M., MORAVČÍKOVÁ, M. (ed.): *Konvergenie a divergencie v slovenských a českých štátno-cirkevných vzťahoch – dvadsať rokov od vzniku samostatnej Českej republiky a Slovenskej republiky*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2013, s. 7–14.

z kľúčových udalostí v sledovanej problematike bola Svetová konferenciu OSN o ľudských právach, ktorá sa konala v júni 1993 vo Viedni, a príprava na ňu. Odhalila rozdiely medzi Západom a ostatnými civilizáciami. Dva mesiace pred jej začiatkom sa predstavitelia ázijských krajín stretli v Bangkoku a podpísali deklaráciu zdôrazňujúcu, že ľudské práva je potrebné posudzovať „v kontexte národných a regionálnych zvláštností, rovnako ako najrôznejších historických, náboženských a kultúrnych prostredí“, tvrdiacu, že dohľadanie nad dodržiavaním ľudských práv narušuje štátnu suverenitu a že podmieňovanie ekonomickej pomoci dodržiavaním ľudských práv je nezlučiteľné s právom na rozvoj.¹⁸ S. Huntington túto skutočnosť hodnotí ako víťazstvo ázijsko-islamskej koalície a porážku Západu, keďže Viedenská deklarácia svojím obsahom predstavuje omnoho „slabší ľudskoprávny dokument“ ako Všeobecná deklarácia ľudských práv. Zarážajúce je, že o štyridsaťpäť rokov neskôr po Všeobecnej deklarácii prijala Organizácia spojených národov dokument „zbavený“ explicitného potvrdenia práva na slobodu slova, tlače, zhromažďovania a náboženského vyznania. Po tejto udalosti ostávajú ľudské práva pre väčšinu planéty menej dôležité ako po skončení druhej svetovej vojny. Huntington vyvodzuje, že „táto bezprecedentná situácia bude určovať novú medzinárodnú politiku ľudských práv a s ňou sa tiež zintenzívni potenciál pre konflikty“¹⁹.

V súčasnosti sme svedkami nového prístupu k ľudským právam a potenciál pre konflikty sa zvyšuje nielen v medzikultúrnom alebo medzináboženskom rámci. Úsilie o nastolovanie zásadných zmien v kultúrnych, politických a právnych koncepciách, ktoré by malo reflektovať individuálne i spoločenské ľudské vedomie, sa dostáva do zjavného rozporu s morálnymi a etickými princípmi a vnímaním hodnôt zo strany cirkví a náboženských spoločností²⁰ a prirodzene tých, ktorí sa k nim hlásia.

Náboženstvo dnes určuje identitu jednotlivcov a spoločností v rámci kultúrnych okruhov väčšmi, než by sa vzhľadom na predchádzajúci vývoj dalo predpokladať. Táto skutočnosť umožňuje nielen celkové prehodnotenie paradigmy sekularizmu, ale aj očakávanie, že po etape, keď dianie najmä v Európe ovplyvňovali takmer výlučne politické subjekty, stanú sa ich partnermi aj iné inštitúcie, vrátane cirkví a náboženských spoločností. Dnes sme svedkami toho najmä prostredníctvom moderných zmlúv a dohôv²¹, prostredníctvom ktorých je chránená predovšetkým sloboda svedomia a náboženského vyznania, ale aj ďalšie základné práva a slobody súvisiace so samotnou podstatou

18 Porov. HUNTINGTON, S.: *Střet civilizací : Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha : Rybka Publishers, 2001, s. 229–230.

19 HUNTINGTON, S.: *Střet civilizací : Boj kultur a proměna světového řádu*, s. 231.

20 Porov. ŠMID, M.: Aktuálne európske tendencie ovplyvňujúce vzťahy medzi štátom a cirkvami a náboženskými spoločnosťami. In: ŠMID, M., MORAVČÍKOVÁ, M. (ed.): *Konvergenzie a divergenzie v slovenských a českých štátno-cirkevných vzťahoch – dvadsať rokov od vzniku samostatnej Českej republiky a Slovenskej republiky*, s. 8.

21 Porov. ŠMID, M.: Bilateral Agreements between State and Churches or Religious Communities in Slovakia and the Protection of Conscience : Fresh Call for Fundamental Debate. In: *Forum Iuris Europaeum*, roč. I, 2013, č. 1, s. 49–54.

ľudského života a jeho pozemského ohraničenia. Náboženské subjekty môžu byť tými, ktoré do súčasného diskurzu o ľudských právach prispejú nezastupiteľným spôsobom, teda bez laickým štátom a spoločenstvom vyžadovanej neutrality a politickej korektnosti, a vnesú doň návrat k hodnotovej orientácii opierajúcej sa o princípy vyplývajúce z konceptu prirodzeného práva. Môžu tak ponúknuť protiváhu vybočenému diskurzu o ľudských právach a návrat k ich skutočnému obsahu prostredníctvom poukázania na dôstojnosť ľudskej osoby. Cirkvi a náboženské spoločnosti môžu čerpať predovšetkým zo svojich antropológií, v ktorých na rozdiel od sekulárnych neabsentuje vertikálna dimenzia. Poctivá diskusia nevylučujúca ponuku náboženstiev, ich morálne princípy a obraz o človeku môže napomôcť konsenzus o obsahu ľudských práv aj v období, keď sa veda dotýka nových poznatkov súvisiacich s podstatou života a spoločenstvo reflektuje aj ďalšie filozofické a spoločenské zmeny, súvisiace s progresom i s čoraz častejším stretávaním sa a komunikáciou kultúr a svetových náboženstiev.

Použitá literatúra

- BERGER, Peter: *The Heretical Imperative : Contemporary Possibilities of Religious Affirmation*. 1. vyd. Garden City : Anchor, 1979. ISBN 0-385-14286-2
- BOWIE, Fiona: *Antropologie náboženství*. 1. vyd. Praha : Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-378-9
- HANUŠ, Jiří (ed.): *Lidská práva – nárok na obecnou platnost a kulturní diferenciace*. 1. vyd. Brno : CDK, 2001. ISBN 80-85959-86-0
- HANUŠ, Jiří (ed.): *Křesťanství a lidská práva*. 1. vyd. Brno : CDK, 2002. ISBN 80-85959-89-5
- HRUBEC, Marek (ed.): *Interkulturní dialog o lidských právech*. 1. vyd. Praha : Filosofia, 2008. ISBN 978-80-7007-282-0
- HUNTINGTON, Samuel: *Střet civilizací : Boj kultur a proměna světového řádu*. 1. vyd. Praha : Rybka Publishers, 2001. ISBN 80-86182-49-5
- KROŠLÁK, Daniel, MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.): *Hodnotový systém práva a náboženstva v medzikultúrnej perspektíve*. 1. vyd. Praha : Leges, 2013. ISBN 978-27-87576-98-4
- LINDHOLM, Tore, DURHAM, Cole W., TAZHIB-LIE, Bahia G. (ed.): *Facilitating Freedom of Religion or Belief : A Deskbook*. 1. vyd. Leiden : Brill, 2004. ISBN 90-04-13783-1
- MARTÍNEZ-TORRÓN, Javier, DURHAM, Cole W. (ed.): *Religion and the Secular State : National Reports*. 1. vyd. Provo : International Center for Law and Religion Studies, 2010. ISBN 978-1-56592-479-6
- MÜLLER, Zdeněk: *Svaté války a civilizační tolerance*. 1. vyd. Praha : Academia, 2005. ISBN 80-200-1355-5
- ROBBERS, Gerhard (ed.): *State and Church in the European Union*. 2. vyd. Baden-Baden : Nomos, 2005. ISBN 3-8329-1311-4
- ŠMID, Marek, MORAVČÍKOVÁ, Michaela (ed.): *Konvergenzie a divergenzie v slovenských a českých štátno-cirkevných vzťahoch – dvadsať rokov od*

vzniku samostatnej Českej republiky a Slovenskej republiky. 1. vyd. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2013. ISBN 978-80-8082-766-3

ŠMID, Marek: Bilateral Agreements between State and Churches or Religious Communities in Slovakia and the Protection of Conscience : Fresh Call for Fundamental Debate. In: *Forum Iuris Europaeum : Journal for Legal Science*, roč. I, 2013, č. 1, s. 49-54. ISSN 1339-4401

YACOURB, Joseph: *Au nom de Dieu! Les guerres de religion d'aujourd'hui et de demain*. 1. vyd. Paris : Jean Claude Lattès, 2002. ISBN 978-27-09623-513

WILSON, Brian R.: *Religion in Secular Society*. London : Weidenfeld & Nicolson, 1966. ISBN 0-231-04200-0

Michaela Moravčíková, Th.D.
Právnická fakulta
Trnavská univerzita
Kollárova 10, 918 43 Trnava
e-mail: moravcikova@gmail.com